

BILINGV BOLALAR TIL ONGIDA ASSOTSIATIV MAYDONLARNING SHAKLLANISHI VA ULARNING MILLIY-MADANIY XUSUSIYATLARI

Navro`zaxon Matxoliqova Maxamadsidiqovna

Riga Nordic Universiteti, o`qituvchisi

matxoliqova89@gmail.com, +998916573453

Annotatsiya

Mazkur maqolada bilingv bolalar til ongida assotsiativ maydonlarning shakllanish mexanizmlari, ularning milliy-madaniy asoslari hamda amaliy tilshunoslikdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Bilingvizm sharoitida bola ongida ikki yoki undan ortiq til birliklari o`rtasida yuzaga keladigan semantik bog`lanishlar, madaniy konseptlar va lingvokognitiv jarayonlar ilmiy jihatdan izohlangan. Shuningdek, bolalar nutqida assotsiativ maydonlarning paydo bo`lishida oilaviy muhit, ijtimoiy omillar, ta`lim tizimi va milliy qadriyatlarning o`rni yoritilgan.

Kalit so`zlar: bilingvizm, assotsiativ maydon, til ongi, lingvokulturologiya, milliy-madaniy xususiyat, semantik assotsiatsiya, bolalar nutqi, amaliy tilshunoslik.

Kirish

Globalizatsiya jarayonlarining jadallashuvi natijasida dunyoda bilingv va multilingv shaxslar soni ortib bormoqda. Ayniqsa, bolalar orasida ikki yoki undan ortiq tilni bir vaqtda egallash holati keng tarqalgan bo`lib, bu tilshunoslik, psixologiya hamda pedagogika sohalarida yangi ilmiy izlanishlarni talab etmoqda. Bilingv bolalar til ongining shakllanishi monolingv bolalarnikidan murakkabroq bo`lib, unda turli til birliklari va madaniy konseptlar o`zaro integratsiyalashadi.

Til ongida yuzaga keladigan assotsiativ maydonlar inson tafakkuri va madaniy tajribasining muhim ko`rsatkichidir. Assotsiativ maydon muayyan so`z yoki

tushuncha bilan bog‘liq holda inson ongida paydo bo‘ladigan semantik, emotsional va madaniy bog‘lanishlar tizimidir. Bilingv bolalarda ushbu bog‘lanishlar ikki xil madaniy muhit ta‘sirida shakllanadi va bu holat ularning til qabul qilish mexanizmlarida o‘ziga xos xususiyatlarni yuzaga keltiradi.

Assotsiativ maydon tushunchasi va uning nazariy asoslari

Assotsiativ maydon tushunchasi psixolingvistika va kognitiv tilshunoslikning muhim kategoriyalaridan biri hisoblanadi. Ushbu tushuncha inson ongida til birliklari o‘rtasida mavjud bo‘lgan semantik bog‘lanishlarni ifodalaydi. Assotsiatsiya jarayoni natijasida ma‘lum bir leksema boshqa tushuncha, obraz yoki emotsional holat bilan bog‘lanadi.

Psixolingvist olimlarning ta‘kidlashicha, assotsiativ maydonlar insonning milliy dunyoqarashi, madaniy tajribasi va ijtimoiy muhitiga bog‘liq holda shakllanadi. Masalan, “non” so‘zi o‘zbek bolalari ongida “baraka”, “ona”, “uy”, “dasturxon” kabi tushunchalarni chaqirishi mumkin. Ingliz tilidagi “bread” esa boshqa madaniy kontekst bilan bog‘lanadi.

Bilingv bolalarda esa bir tushuncha ikki xil madaniy asosda shakllanishi mumkin. Masalan, o‘zbek-ingliz bilingv bolasi uchun “school” tushunchasi ingliz madaniyatidagi mustaqillik, kreativlik bilan, “maktab” esa intizom, ustozga hurmat va jamoaviylik bilan bog‘lanishi ehtimoli mavjud.

Bilingv bolalar til ongining shakllanish omillari

Bilingv bolalar til ongining shakllanishida bir qator omillar muhim rol o‘ynaydi:

1. Oilaviy muhit

Oilaviy muhit bilingv bolalar til ongining shakllanishidagi eng muhim va birlamchi omil hisoblanadi. Bola ilk nutqiy tajribani aynan oilada oladi va til bilan bog‘liq dastlabki assotsiativ maydonlar shu yerda shakllanadi. Ota-onaning qaysi tilda gaplashishi, oiladagi kommunikativ muhit, emotsional yaqinlik va madaniy qadriyatlar bolaning tilni qabul qilish usuliga kuchli ta‘sir ko‘rsatadi.

Agar ota-ona turli tillarda muloqot qilsa, bola har bir tilni ma'lum shaxs, vaziyat yoki hissiy tajriba bilan bog'laydi. Masalan, ona o'zbek tilida, ota rus yoki ingliz tilida gaplashadigan oilada bola tillarni nafaqat lingvistik birlik sifatida, balki emotsional tajriba sifatida ham qabul qiladi. Natijada bolaning ongida har bir til uchun alohida assotsiativ tizim shakllanadi.

Oiladagi til muhiti quyidagi jihatlar orqali til ongiga ta'sir qiladi:

Emotsional bog'lanish

Bola ko'pincha mehr, erkalash, tarbiya yoki hissiy yaqinlikni qaysi tilda eshitsa, o'sha til unga hissiy jihatdan yaqinroq bo'lib qoladi. Shu sababli ayrim bilingv bolalar bir tilda o'z his-tuyg'ularini erkinroq ifodalay oladi.

Nutqiy faollik

Oilada ikki tilning muntazam qo'llanishi bolaning lug'at boyligini oshiradi. Bola bir xil predmet yoki hodisani ikki xil nom bilan anglay boshlaydi. Bu esa tafakkurning moslashuvchanligini rivojlantiradi.

Madaniy identitet

Til oiladagi milliy qadriyatlar, urf-odatlar va an'analarni uzatish vositasi hamdir. Bola til orqali qaysi madaniyatga mansubligini his qiladi. Masalan, milliy ertaklar, maqollar va oilaviy marosimlar bolaning ongida muayyan madaniy konseptlarni shakllantiradi.

Assotsiativ tafakkur

Bilingv bola bir tushunchani ikki xil madaniy kontekstda qabul qiladi. Natijada uning assotsiativ fikrlashi kengayadi va ko'p qatlamli tafakkur shakllanadi.

Demak, oilaviy muhit bilingv bolaning tilni o'zlashtirish tezligi, nutqiy faoliyati, emotsional dunyosi va madaniy tafakkurining shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi.

2. Ta'lim tizimi

Ta'lim tizimi bilingv bolalar til ongining rivojlanishida muhim institutsional omil hisoblanadi. Maktab va ta'lim jarayonida bola tilni faqat grammatik qoidalar yoki lug'at orqali emas, balki ijtimoiy va madaniy hodisa sifatida ham o'rganadi. Ikki tilli ta'lim bolaning tafakkur doirasini kengaytiradi va yangi konseptual bog'lanishlarning paydo bo'lishiga sabab bo'ladi.

Bilingv ta'lim jarayonida bola bir xil bilimni ikki tilda qabul qiladi. Bu esa miyadagi kognitiv faoliyatni kuchaytirib, tahliliy va mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi. Masalan, matematika yoki tabiiy fanlarni ikki tilda o'rganish natijasida bola tushunchalarni turli lingvistik shakllarda anglaydi.

Ta'lim tizimining ta'siri quyidagi yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

Kognitiv rivojlanish

Ikki tilli ta'lim bolaning xotira, diqqat va muammoli vaziyatlarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi. Bilingv bolalar ko'pincha bir tildan ikkinchisiga tez o'ta olishi sababli moslashuvchan fikrlash qobiliyatiga ega bo'ladi.

Til kompetensiyasi

Maktabda muntazam ravishda ikki til bilan ishlash bolaning lug'at boyligini kengaytiradi. U sinonimlar, terminlar va murakkab grammatik konstruktsiyalarni tezroq o'zlashtiradi.

Madaniyatlararo tafakkur

Ta'lim jarayonida bola turli xalqlarning adabiyoti, tarixi va madaniyati bilan tanishadi. Bu esa unda tolerantlik va madaniyatlararo kommunikatsiya ko'nikmalarini shakllantiradi.

Assotsiativ bog'lanishlarning kengayishi

Har bir yangi til birligi yangi obraz va tushunchalar bilan bog'lanadi. Natijada bolaning konseptual maydoni kengayib, tafakkuri ko'p qirrali bo'lib boradi.

Nutqiy moslashuvchanlik

Bilingv ta'lim olgan bolalar kommunikativ vaziyatga qarab til tanlay olish qobiliyatiga ega bo'ladi. Bu esa ularning ijtimoiy moslashuvchanligini oshiradi.

Shunday qilib, ta'lim tizimi bilingv bolaning nafaqat til bilish darajasini, balki intellektual va madaniy rivojlanishini ham belgilovchi muhim omildir.

3. Ijtimoiy muhit

Ijtimoiy muhit bilingv bolalar til ongining shakllanishida doimiy ta'sir ko'rsatuvchi omillardan biridir. Bola yashayotgan jamiyat, do'stlari, ommaviy axborot vositalari, internet va kundalik kommunikatsiya jarayonlari uning til tajribasini boyitadi.

Bilingv bola turli ijtimoiy guruhlar bilan muloqot qilish jarayonida qaysi til qayerda va qanday vaziyatda qo'llanishini o'rganadi. Masalan, uyda bir til, maktabda boshqa til, internet yoki media muhitida esa uchinchi til ishlatilishi mumkin. Bu holat bolaning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantiradi.

Ijtimoiy muhitning ta'siri quyidagi jihatlarda ko'rinadi:

Do'stlar va tengdoshlar ta'siri

Bola tengdoshlari bilan muloqotda faol ishlatiladigan tilni tezroq o'zlashtiradi. Chunki ijtimoiy moslashuv ehtiyoji tilni tabiiy ravishda o'rganishga yordam beradi.

Media va internet resurslari

Multfilmlar, ijtimoiy tarmoqlar, videolar va o'yinlar bolaning yangi til birliklarini o'rganishiga sabab bo'ladi. Ayniqsa ingliz tilidagi media kontent bugungi bilingv bolalar til ongiga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda.

Kommunikativ tajriba

Turli muhitlarda turli tillardan foydalanish bola ongida vaziyatga mos til tanlash qobiliyatini shakllantiradi. Bu kod almashish (code-switching) hodisasining tabiiy rivojlanishiga olib keladi.

Ijtimoiy identifikatsiya

Bola o'zini qaysi guruhga yaqin his qilsa, o'sha tilga nisbatan faolroq munosabat bildiradi. Til shu orqali ijtimoiy identitet vositasiga aylanadi.

Konseptual maydonlarning kengayishi

Ijtimoiy muhit yangi tushunchalar va obrazlar bilan boy bo'lgani sababli bolaning assotsiativ tafakkuri ham kengayadi. Turli tillarda bir xil tushunchaning turlicha ifodalanishi bola ongida murakkab semantik bog'lanishlarni hosil qiladi.

Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy muhit bilingv bolaning tilni amaliy qo'llashi, kommunikativ tajribasi va madaniyatlararo tafakkurining shakllanishida muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa global axborot makonining rivojlanishi zamonaviy bilingv bolalar til ongini yanada murakkab va ko'p qatlamli tizimga aylantirmoqda.

4. Milliy qadriyatlar

Har bir xalqning tarixiy-madaniy tajribasi bola ongidagi semantik bog'lanishlarga ta'sir qiladi. Shu sababli bir xil tushuncha turli millat vakillarida turlicha assotsiatsiyalarni yuzaga chiqaradi.

Milliy-madaniy xususiyatlarning namoyon bo'lishi

Bilingv bolalar til ongida milliy-madaniy xususiyatlar bir necha darajada namoyon bo‘ladi:

Semantik Daraja

Bir so‘zning ma‘nosi turli madaniyatlarda farq qilishi mumkin. Masalan, “uy” tushunchasi o‘zbek madaniyatida oilaviy birlik va qarindoshlikni anglatadi, g‘arb madaniyatida shaxsiy hudud va mustaqillikni anglatishi mumkin.

Emotsional Daraja

Til birliklari bilan bog‘liq emotsional reaksiyalar ham milliy-madaniy xususiyatga ega. O‘zbek tilidagi “ona” so‘zi bolalarda iliqlik, mehr va himoya hissini uyg‘otsa, boshqa madaniyatlarda bu tushuncha individualistik xarakterga ega bo‘lishi mumkin.

Pragmatik Daraja

Muloqot odoblari, murojaat shakllari va nutq etiketi ham assotsiativ maydonlarning tarkibiy qismi hisoblanadi.

Amaliy tilshunoslikdagi ahamiyati

Bilingv bolalar til ongini o‘rganish amaliy tilshunoslik uchun katta ahamiyatga ega. Bu:

ikki tilli ta‘lim dasturlarini ishlab chiqishda;

lingvokulturologik lug‘atlar yaratishda;

bolalar psixologiyasini tadqiq etishda;

tarjima nazariyasi va amaliyotida;

nutq terapiyasi va logopediyada muhim manba bo‘lib xizmat qiladi.

Shuningdek, assotsiativ tajribalar orqali bilingv bolalar tafakkuridagi madaniy farqlarni aniqlash mumkin.

Tadqiqot metodlari

Mazkur mavzuni o‘rganishda quyidagi metodlardan foydalanish maqsadga muvofiq: erkin assotsiativ eksperiment;

psixolingvistik test;
kuzatish metodi;
qiyosiy tahlil;
lingvokognitiv analiz.

Erkin assotsiativ tajribada bolalarga muayyan so‘z beriladi va ular tomonidan aytilgan birinchi reaksiyalar yozib olinadi. Shu asosda assotsiativ maydon xaritasi tuziladi.

Xulosa

Bilingv bolalar til ongida assotsiativ maydonlarning shakllanishi murakkab psixolingvistik jarayon bo‘lib, u til, tafakkur va madaniyat integratsiyasi asosida yuzaga keladi. Milliy-madaniy omillar ushbu jarayonning asosiy determinantlaridan biri hisoblanadi. Bilingv bolalarda ikki xil madaniy kod mavjudligi ularning til qabul qilish va dunyoni idrok etish jarayoniga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

Mazkur masalani chuqur o‘rganish amaliy tilshunoslik, pedagogika hamda lingvokulturologiya rivoji uchun muhim ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. – Москва, 2005.
2. Караулов Ю.Н. Русский ассоциативный словарь. – Москва, 2002.
3. Маслова В.А. Лингвокультурология. – Москва, 2007.
4. Выготский Л.С. Мышление и речь. – Москва, 1999.
5. Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik asoslari. – Toshkent, 2006.